

AZ UTÓKALKULÁCIÓ ÉS AZ ÖNKÖLTSÉGI TERVEZÉS HIÁNYOSSÁGAI RÓL

A III. NEGYEDÉVI MÉRLEGBESZÁMOLÓ TAPASZTALATAI

A SZK (b) Pártja XVIII. Országos Kongresszusának határozatai — többek között — lerögztik, hogy „az üzem helyes igazgatási munkájának érdekében ismerni kell az egyes termékekre fordított tényleges költségeket, az önköltségi ár főbb elemei szerint”... — s nincs ma a Szovjetunióban olyan vállalat, üzem, mely ezen követelménynek eleget ne tenne.

A magyar gyárparban a MDP II. Kongresszusának határozatai nyomán, 1951-ben kezdünk behatóbban foglalkozni a gyártmányok önköltségének mérésével, annak számszerű vizsgálatával, hogy vállalatunk milyen eredményeket érnek el az önköltségcsökkentés területén. Az önköltség mérésénél forint összegekben kell jelentkeznie azon mozgalmak eredményeinek is, amelyeket a magyar dolgozóknak a munkához való megváltozott viszonya teremtett: a Gazda-mozgalomnak, a Csorba-mozgalomnak, a Róder-mozgalomnak, Deák János MÁVAG gyári művezető kezdeményezésének, stb.

1951. III. negyedévében, — az I. negyedévi kezdeti próbálkozást leszámítva — másodízben került kitöltésre a negyedévi mérlegbeszámoló önköltségstatisztikai része. E cikk keretében az önköltségstatisztika III. negyedévi feldolgozása során észlelt egyes hiányosságokkal kívánunk foglalkozni, különös tekintettel az *utókalkuláció és a gyártmányonkénti önköltségt tervezés* területén felmerült kérdésekre.

1. Utókalkulációs kötelezettség kérdése

Bár az utókalkuláció alól felmentett vállalatok száma jelentős mértékben csökkent, ez az eredmény csak látszólagos. Ennek fő oka az, hogy annak ellenére, hogy a Kohó- és Gépipari Minisztérium ebben a negyedévben a felügyelete alá tartozó vállalatok közül — formálisan — már egyetlen egynek sem adott felmentést utókalkuláció készítése alól, de nem gondoskodott arról, hogy az utókalkulációt készítő vállalatok, illetve az utókalkulált gyártmányok számának növelésével legalább a népgazdaságilag döntő fontosságú gyártmányokra megfelelő utókalkuláció álljon rendelkezésre. Így pl. egyáltalán nem állanak rendelkezésre adatok a III. negyedévben termelt cséplőgépek, vetőgépek, turbinák, kazánok önköltségéről, mozdonyra vonatkozóan pedig a legutolsó utókalkuláció 1951. I. negyedévéből való. Általában több megfigyelt gépgyártási termék adata is teljesen megbízhatat-

lan. Az adatok megbízhatatlanságát bizonyítja az is, hogy a gépgyártási vállalatoktól gyártmányaik önköltségére vonatkozóan beérkező kiértékelések, valamint a minisztériumi szöveges beszámoló jelentések is abból állnak, hogy elmondják: nincs mit kiértékelni, mert az adatok használhatatlanok.

Az alábbi számok is bizonyítják, hogy az utókalkuláció hiánya különösen súlyosan jelentkezik a következő iparágakban:

Iparág	A jelentő vállalatok ártermelésének súlya az iparág ártermelésében	A jelentő vállalatok összehasonlítható termelésének súlya az iparág ártermelésében
Egyéb gépek és szerkezetek gy.	61,8%	28,8%
Közl. eszközök gy.	69,9%	38,3%
Erősáramú vill. ip.	17,7%	11,1%
Gyengeáramú vill. ip.	66,4%	28,1%
Finommechanika	38,5%	12,3%

A táblából nemcsak az derül ki, hogy pl. az Erősáramú villamosiparban az ártermelés 17,7%-át, a finommechanikában pedig 38,5%-át képviselő vállalatnál van csak megfelelő utókalkuláció, hanem az is kitűnik, hogy ezekben az iparágakban maga az összehasonlítható termelés is csak kis hányadát képviseli az összes ártermelésnek. Ehhez feltétlenül nagy mértékben hozzájárul az a körülmény, hogy 1951. évre vonatkozóan az összehasonlítható gyártmányok körének megállapítására a minisztériumok semmiféle pontos, részletes szakmai utasítást nem adtak ki, hanem azok körének megállapítását a mérlegbeszámoló utasításában szereplő általános meghatározás szerint rábízták a vállalatokra. Egészen bizonyos azonban az is, hogy az utókalkulációval egyáltalán rendelkező vállalatok sem készítenek minden gyártmányra vonatkozóan rendszeres, folyamatos utókalkulációt.

Kétségtelen, hogy a gépgyártás, erősáram, gyengeáram, finommechanika vonalán igen sok nehézség van az utókalkuláció megszervezése terén. Hozzájárul ehhez nagy mértékben az is, hogy ezekben a szakmákban sorozatgyártás esetén az egyes gyártmányok önköltségének megállapítása csak a sorozat teljes befejezése után történik. Ez sok esetben 8–10 hónapos átfutási időt jelent, aminek következtében esetleg egy teljes évig nem készül utókalkuláció. A kérdés megoldására járható útnak látszik ezeknek a gazdaságos sorozatoknak számviteli szempontból, a ráfordítások elkülönítése szempontjából részsorozatokra való bontása. Az egyes munkaszámoknak, szeriáknak ez a bontása, és a befejezetlen termelés negyedévi leltározása hatalmas lépéssel vinné előre a gépipari utókalkulációk fejlesztését és megjavítását.

2. Az adatszolgáltatási fegyelem

Az önköltségi adatszolgáltatás terén általában javulás tapasztalható. A kérdőívek kitöltése a III. negyedévben pontosabb volt, kevesebb számszerű hiba fordult elő és kis mértékben javult a kiértékelések minősége is.

Megengedhetetlen azonban az a nemtörődömség és hanyagság, melyet egyes vállalatok a kérdőívek be nem küldése, a határidők nagymértékű túllépése és az adatok állandó utólagos korrigálása terén tanúsítanak. Ebben

a negyedévben a Kohó- és Gépipari Minisztérium felügyelete alá tartozó vállalatok közül 19, a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium vállalatai közül 37, a Könnyűipari Minisztérium vállalatai közül 15 nem tett eleget önköltségi adatszolgáltatási kötelezettségnek a Központi Statisztikai Hivatal felé.

Az adatok utólagos korrekciója abban nyilvánul meg, hogy negyedévenként, — sőt az önköltségi gyorsjelentéseken most már havonta — változtatják egyes vállalatok a kiemelt gyártmányok I. negyedévre, tehát bázisidőszakra vonatkozó adatait. A III. negyedévben eltértek a II. negyedévben jelentett bázisadattól többek között a következő vállalatok: *Rákospalota Nővényolajipari V., Szegedi Gőzmalom, Tiszamalom Szeged, Gyapjúmosó és Finomposztógyár, Dvát Cipőgyár.*

Az eltéréseket, melyek mind a gyártmányok jelentett mennyisége, mind azok önköltsége terén fennállnak, általában az utókalkulációk átdolgozásával indokolják.

Hibák voltak e téren a minisztériumok vonalán is, mert annak ellenére, hogy a minisztériumok főkönyvelősegein a már jelentett bázisadatok ugyanúgy rendelkezésre álltak, legtöbb esetben elfogadták ezeket az eltérő számokat, sokszor még anélkül is, hogy azokra a vállalatoktól pontos magyarázatot kértek volna. Véleményünk szerint az utókalkulációs adatok átdolgozása csak az illetékes felügyeleti szerv engedélye, illetve utasítása alapján engedhető meg, és csak akkor, ha arra valóban igazolt és a vállalatok hibáján kívül álló ok van. Ha a minisztériumok nem kezelik kellő szigorral ezt a kérdést, úgy ők maguk teremtik meg a lazaság lehetőségét, miután a bázishoz képest esetleg kedvezőtlenül alakuló gyártmányok bázisidőszaki utókalkulációjának átdolgozása kedvezőre fordíthatja a helyzetet, és ezzel elkenődzi az esetleges hibákat. A Statisztikai Hivatal a jövőben csak akkor fogja elfogadni az utólagos korrekciókat, az előző időszak adatainak eltérő jelentését, ha az utókalkuláció átdolgozására az illetékes felügyeleti szerv a vállalatnak írásban ad engedélyt, vagy utasítást.

Az önköltségstatisztika szerves része egész statisztikai rendszerünknek, erre tehát ugyanúgy vonatkoznak a pontos, lelkiismeretes kitöltésre, a bizonylati alátámasztás pontosságára, a határidők betartására vonatkozó követelmények, és azok be nem tartása esetére foganatosítható intézkedések, mint bármelyik másik statisztikai jelentésre. Ezeknek a szem előtt tartásával feltétlenül fel kell számolni ezeket a hiányosságokat.

3. Saját termelésű félgyártmányok elszámolása

Számos cikk keretében¹ foglalkoztak már számviteli folyóirataink a vertikális vállalatok belső elszámolási forgalmának, illetve a saját termelésű továbbfelhasznált félgyártmányok elszámolásának kérdésével.

Mint tudjuk, vertikális vállalatainknál a továbbfelhasznált félgyártmányokat általában hatósági áron, termelői eladási áron, vagy tervezett önköltségen, — s csak ritkán tényleges önköltségen — számítják be a végtermékek önköltségébe. A felsorolt első három beszámítási mód lehetetlenné teszi az

¹ Szilágyi Gyuláné: A negyedévi mérlegbeszámolóok nettó és bruttó eredményki-mutatásairól. — Számvitel, 1951. szeptember.

Pálos István: Saját termelésű félkésztermékek számvitelébe. — Számvitel, 1951. november.
Kövesdi Ágnes: Az önköltségstatisztika néhány problémájáról. — Statisztikai Szemle, 1951. június.

egyres végtermékek tényleges, valóságos önköltségének megállapítását. Ebben a negyedévben jellemző példa jelentkezett a diktált áras beszámítás torzító hatására vonatkozóan, a cementipari vállalatoknál. A helyzet tarthatatlanságát magának az Építésügyi Minisztérium Mész-, Cementipari főosztályának III. negyedévi szöveges mérlegbeszámolója az alábbiakban változta:

„A mérlegbeszámoló mellékleteként rendszeresített III/6—III/9 nyomtatványok a cementipari önköltségsökkentés mérésére és különösképpen a cikkenkénti önköltség megfigyelésére nem alkalmasak. (Nem a kérdőívek nem alkalmasak, hanem az azok alapját képező utókalkuláció!— Szerző.) A legfontosabb termék, a cement előállítása ugyanis pl. öt fokozatban történik és minden gyártási fokozat, az érvényben lévő számviteli előírásoknak megfelelően meghatározott áron adja tovább féltermékét. Ezáltal a cement önköltség-vizsgálata nem a teljes, tényleges cementgyártási önköltséget, hanem csupán a cementörlés önköltségét tartalmazza, (tekintve, hogy a klinker meghatározott áron kerül átadásra, tekintet nélkül arra, hogy annak önköltsége miként alakult).“

Hogy az elmondottak valóban helyt állnak, azt bizonyítja és alátámasztja a mész-, cementipari termékek kétféle módszerrel kiszámított önköltség-alakulásának egybevetése:

Gyártmány megnevezése	III. n. évi önköltség indexe (I. negyedév = 100)	
	Mérlegbeszámoló szerint	Szakmai utókalkuláció szerint
Nagyszilárdságú cement, 500-as	89,9	93,0
Normacement	97,3	114,5
Égetett mész	94,8	95,4

A jelenlegi számviteli előírásokra felépített módszer torzító hatása különösen kidomborodik a normacement esetében: a III. negyedévben az iparági átlagnál minden fokozatban alacsonyabb önköltséggel termelő *Lábatlant Cement és Mészmű* normacement gyártását beszüntette. Ez a tény a mérlegbeszámoló adataiból összesített iparági önköltségben a hatósági, illetve diktált árak miatt nem jut kifejezésre, míg a szakmai utókalkuláció a súlyeltolódástól befolyásolt tényleges változást mutatja.

3. A műszaki dolgozók és az utókalkuláció

A vállalati utókalkuláció elkészítését és pontosságát egész évben nagy mértékben hátráltatta az a körülmény, hogy a műszaki dolgozókat általában nem vonták be kellő mértékben az utókalkulációk elkészítésébe. Műszaki dolgozóink sok helyütt nem is ismerik és ezért nem is értékelik kellően az utókalkuláció, az önköltségszámítás jelentőségét. Bár ezen a vonalon határozottan javulás mutatkozik, azonban egyes iparágakban még mindig nagy hiányosságok vannak. A Könyvüipari Minisztérium pl. a következőkben számol be a pamutipari kikészítőknél fennálló helyzetről:

„...nem állíthatjuk azt sem, hogy a kikészítők utókalkulációi megbízható adatokat adnak. A műszaki vezetők a nyúlás-beugrás kérdésének rendezésénél passzivitáson túlmenő ellenállást fejtettek ki. Pl. a *Goldberger-*

nél revíziók során rájöttünk arra, hogy 4,5 millió forinttal több ráfordítást vett le a gyártásszámláról az utókalkuláció, mert a műszakiak által megadott nyúlás-beugrás százalékok helytelenek voltak. Cotton cloquenál a műszakiak által megadott beugrás 17% volt, ezzel szemben az elvégzett próbagyártások azt mutatják, hogy a beugrás nem több, mint 14—15%. Hasonló volt a helyzet a kínai molinónál is, ahol a műszakiak által megadott 2%-os nyúlás helyett a próbagyártás megmutatta, hogy a nyúlás 4%. A próbagyártásokat elvégzik, azonban annak kiértékelése vizsgálatunkig nem történt meg.²

Nagyrészen a vállalatvezetés feladata volna, hogy az ilyen rendelkezéseket megszüntesse és a műszaki vezetésnek a megfelelő utat megmutassa. E helyett a minisztériumi beszámoló arról kénytelen beszámolni, hogy „egyes vezetők még mindig nehezen vállalják az ú. n. „népszerűtlen feladatokat“, mert az utókalkuláció nyilván mindazokat a rendelkezéseket feltárja, amelyek a gyártás során előállottak. Merev ellenállással találkozunk a selejtkönnyvelés megszervezésénél, amely hivatva van a belső selejt mérvét és okát feltárni és szeretik elkendőzni a hibákat, bizonyos objektív körülmények kihangsúlyozásával.“

Ezek a műszaki dolgozók és vezetők nemcsak szűk látókörükről tesznek tanúságot, hanem bebizonyítják azt is, hogy csak igen kis mértékben tartják szem előtt a szocialista akkumuláció és az állami fegyelem fontosságát. — A gazdasági funkcionáriusok 1931. június 23.-i ülésén tartott történelmi beszédében Sztálin elvtárs rámutatott arra, hogy ahhoz, hogy a nehéziparban és mindenekelőtt a gépiparban meglegyen a kellő felhalmozás, „... meg kell szüntetni a gondatlan gazdálkodást, mozgósítani kell az ipar belső forrásait, összes üzemeinkben be kell vezetni és meg kell erősíteni a gazdaságos számvetés elvét, rendszeresen csökkenteni kell az önköltséget, kivétel nélkül az ipar összes ágaiban erősíteni kell az iparon belüli akkumulációt.“²

A mi gazdasági funkcionáriusaink közül az előbbieken említettek nem éppen teljes mértékben járulnak hozzá Sztálin elvtárs által fentebb meghatározott feladatok megoldásához.

4. A gyártmányok önköltségi tervezése

Különösen élesen jelentkeztek az önköltségi tervek területén mutatkozó hiányosságok ebben a negyedévben. Miután 1951-ben a gyártmányonkénti önköltségi terveket még sem az Országos Tervhivatal, sem a minisztériumok nem hagyták jóvá, a tervek elkészítése teljes mértékben a vállalatok feladata volt. A gyártmányonkénti önköltségi tervek így általában nem töltötték be azt a szerepet, melyekre hivatva lennének. Egész sor irreális, laza, alátervezett tervvel találkoztunk, melyek semmi esetre sem képezhetik az önköltségi mérések alapját. A laza tervek azonban nemcsak annak következményei, hogy azokat jóváhagyásra bemutatni nem kellett, hanem annak is, hogy az összesített önköltségi terv keretszámainak módosítását sem az Országos Tervhivatal, sem a minisztériumok, sem a vállalatok nem bontották vissza a gyártmányok önköltségi terveire.

² Sztálin: A leninizmus kérdése, Szikra, Budapest, 1949. 416. old.

A gyártmányok önköltségének tervezésében mutatkozó lazaságot, a tervek irreális voltát bizonyítja pl. az alábbi gyártmányok önköltségének alakulása:

Gyártmány	III. negyedévi önköltség változás %-a	
	terv szerint emelkedés	ténylegesen csökkenés
Nyersolaj	7,1	1,9
Marhahús	2,5	0,1
Buzaőrlés	4,3	2,4
Rozsőrlés	6,2	0,7
Kévert gyapjafonal M 400	3,6	0,6
„ „ M 210	6,7	8,1

A tervek lazasága és feszítő-erejének hiánya az összehasonlító termelés önköltségének vizsgálatánál is jelentkezik. Egész sor olyan iparágnál jelöltek ki a tervek (a vállalati tervek összegéből) tervfeladatként önköltség emelkedést, ahol ténylegesen önköltségcsökkenés mutatkozik.

Miután 1952-re vonatkozóan már a fontosabb gyártmányok, illetve az összehasonlítható termelés önköltségi és önköltségcsökkentési tervei is jóváhagyásra kerülnek, vállalatainknak is fokozottabb gondot kell fordítaniok az említett tervek gondos elkészítésére, figyelembe véve az elért eredményeket és feltárt tartalékokat. Önköltségi terveinkre is — melyek az összes egyéb tervek összefoglaló mutatószámát kell képezzék — vonatkoznak Sztálin elvtárs szavai: „A mi terveink nem tervjóslások, nem tervtálgatások, hanem tervutasítások, amelyek kötelezőek a vezető szervek számára, és meghatározzák az egész országra kiterjedőleg a jövő gazdasági fejlődés irányát.“

*

Gerő elvtárs mondotta: „Az önköltség kérdése — amellet, hogy tervezünk, ellenőrzésünk, statisztikánk természetesen igen nagy mértékben javult — egész tervgazdálkodásunknak legkevésbé áttekinthető és leglazább területe... Kétségtelen, hogy ezt az 1951-es nagy hiányosságot 1952-re fel kell számolni. Szigorúan mérnünk kell az önköltséget és teljesíteni kell az önköltségcsökkentés tervét.“³ — A Gerő elvtárs által meghatározott feladatok teljesítéséhez feltétlenül fel kell számolnunk az előbbieken tárgyalt hiányosságokat. Csak e hiányosságok felszámolása mellett biztosítható az, hogy az önköltségstatisztika 1952-ben már valóban felmérhesse az önköltségcsökkentés terén elért eredményeket, számot adjon a tervek teljesítéséről, és az akkumuláció további forrásait tárja fel.

³ Gerő elvtársnak az országos aktíva-értelmezeten. 1952. január 12-én tartott beszédéből.